

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

пізнавально-творчих задач; націлює на наступну самостійну творчу роботу.

1. Демиденко В.К. *Виховання інтересу в учнів до навчання.* – К.: Знання, 1978. – 32 с.

2. Лернер И.Я. *Проблемное обучение.* – М.: Знание, 1974. – 64 с.

3. Матюшкин А.М. *Проблемные ситуации*

в мышлении и обучении. – М.: Педагогика, 1972. – 198 с.

4. Махмутов М.И. *Проблемное обучение: Основные вопросы теории.* – М.: Педагогика, 1975. – 367 с.

5. Скаткин М.Н. *Совершенствование процесса обучения.* – М.: Педагогика. – 1971. – 205 с.

Ірина Матійчин, викладач кафедри методики музвиховання та диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

У статті розглядається видавнича та піснетворча діяльність монахів Василіянського Чину, що відіграла значну роль в історії українського духовного піснярства. Розкриваються спільні і відмінні риси двох періодів: XVII – XVIII століть та кінця XIX – першої половини XX ст., надбання яких склали підвалини сучасного етапу розвитку духовної пісні.

Постановка проблеми. В історії розвитку української культури величезну роль відіграв Чин Святого Василя Великого, який проводив значну релігійно-просвітницьку діяльність, поширюючи її на різні прошарки української суспільності. Однією із пріоритетних ділянок, на яку спрямували свою увагу монахи цього чину, було духовне піснярство як важливий засіб морально-естетичного виховання. Василіяни не тільки активно долучилися до піснетворчого процесу, що спорадично проявляв себе на різних теренах України появою рукописних співаників, а й, провівши велику пошукову та редакційну роботу, започаткували видавництво друкованих духовнопісенників, що сприяло збереженню та популяризації української духовнопісенної спадщини. Дослідження ролі василіян в історії українського духовного піснярства дає можливість визначити їх вплив на характер і шляхи розвитку української паралітургійної музики, відродження якої спостерігаємо у наші дні.

Аналіз досліджень та публікацій. Частково питання ролі василіян у піснетворчому процесі розглядалося у працях М. Возняка, В. Щурата, С. Щеглової. У наш час важливий вклад у розкриття даної проблеми вніс Ю. Медведик, автор монографії “Українська духовна пісня XVII

– XVIII століть” (Львів, 2006) та численних статей з цього питання. Згадані роботи орієнтувалися на давній етап розвитку українського духовного піснярства.

Мета статті. На основі досліджень попередників та власних досліджень василіянських пісень кінця XIX – першої половини XX ст. визначити роль василіян у створенні та популяризації духовних пісень упродовж двох етапів розвитку. Їй підпорядковані такі **завдання:**

- серед авторів духовних пісень обох періодів виявити осіб, приналежних до Чину Святого Василя Великого та визначити їх вклад у піснетворчий процес;

- дослідити друкарську та видавничу діяльність василіян та висвітлити її вплив на розвиток духовного піснярства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Монахи Василіянського Чину внесли значний вклад у розвиток української духовної пісні. Хоча традиція духовного піснетворення в Україні сягає приблизно кінця XVI – початку XVII ст., початок видавництва нотованих духовнопісенників належать до другої половини XVIII століття, і він тісно пов’язаний із едиційною діяльністю василіян. На це унизці праць звертає увагу Юрій Медведик, дослідник давньої духовної пісні. Він зазначає, що у 1768 році заходами василіян видається “Катехизм”¹ з додатком одинадцяти текстів

¹ Повна назва: *Katechism krótko zebrany. Przednieysze wiadomosci do Zbawienia potrzebnie w sobie zawierający na Missyah Zakony S. Bazylego Wielkiego Prowincyi Koronney. Za dozwoleńiem Zwierchnosci do druku podany w Lwowie, w Drukarni I.K.M. Bractwa S.S.S.Troucy. Roku Panskiego 1768.*

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

духовних пісень, який є “чи не першою їх [василіян] спробою публікування пісенних текстів, правда, транслітерованих латинкою та супроводжуваних польськомовними примітками” [1, 23]. А вже у 1773 році в Почаєві надруковано кириличним шрифтом перший україномовний нотований збірник духовних пісень², а дещо згодом, у 1790 – 1791 роках – знамениту антологію духовно-пісенної лірики “Богогласник”, перевидану у Почаєві у 1805 та 1825 роках, а згодом і в інших містах (Львів, Київ, Санкт-Петербург, Варшава).

Зібравши значний духовнопісенний матеріал, почаївські василіяни провели вагому редакторську роботу, впорядковуючи його та систематизуючи. При цьому слід мати на увазі, що багато пісенних текстів існувало у різних варіантах (часто далеких від оригіналу), зафіксованих у численних рукописних співаниках. Ускладнювала справу й поширена традиція співу “на тон”, прив’язуючи віршований текст пісні до тієї чи іншої відомої мелодії. Не дивно, що у більшості випадків упорядники збірок досить вільно поводитися із текстами духовних пісень, вносячи в них більш чи менші поправки. Іноді це призводило до створення фактично нових пісень. Як приклад, Юрій Медведик наводить пісню “Христе, Царю справедливий” з “Богогласника”, трактуючи її як “довільний парафраз давніших поетичних текстів” [2, 187]. Внесені редакторами (серед яких були вправні піснетворці) зміни до пісень часто мали на меті зробити давніші тексти більш зрозумілими, більш послідовними, або зауважувати наявні в мелодії фольклорно-танцювальні впливи. Ю. Медведик зауважує: “Послідовно, зі сторінки на сторінку сповідуючи прагнення “навершити, уліпшити” богогласникові пісні, отці-василіяни “ревізували” не тільки давні пісні антології, але й ті, які створені упродовж різних десятиліть XVIII ст.. До деяких пісень вони фактично створювали власні мелодії” [2, 220].

Тож редакторська праця василіян перепліталася з їх власною пісенною творчістю. Так, уже перший відомий нам нотований духовнопісенний збірник, виданий у Почаєві 1773 року, містить ряд пісень, створених василіянином. Ю. Медведик, погоджуючись із припущеннями М. Возняка щодо часу створення та авторства

ряду пісень [3, 349], стверджує, що, “окрім пісні “Помисли, чоловіче”, усі решта, або принаймні переважна більшість пісень стародруку, є плодом творчості одного автора”, “їх об’єднує те, що вони створені василіянином, датуються приблизно одним часом” [4, 113 – 114].

Прикметним є призначення більшості пісень збірника – вони створені на честь чудотворної ікони Почаївської Богородиці, коронованої за латинським звичаєм 1773 року. Таким чином, василіяни вже на початку своєї післярської діяльності долучилися до розвитку іконославильної традиції, що своїм корінням сягає середини XVII ст.³

Особливої уваги заслуговує вивчення вкладу василіян у створення найбільш репрезентативної збірки духовних пісень давнього періоду – почаївського “Богогласника” 1790 – 1791 років. Наголошуючи на величезній роботі, яку провели василіяни, збираючи та опрацьовуючи для друку пісні релігійного змісту (до збірки ввійшло 250 пісень, створених упродовж XVII – XVIII століть), слід належно оцінити і піснетворчий внесок до “Богогласника” самих василіян.

Треба сказати, що більшість пісень збірки є анонімними. Дослідник української духовної лірики Михайло Возняк щодо пісень “Богогласника” висловився так: “Число духовних вірш, яких автори звісні, мале в порівнянні з числом таких вірш, що їх авторство ледви чи й вдасться коли дослідити” [3, 481]. Питання авторства прямо чи опосередковано прояснюють акровірші, а також ремарки біля пісень, які вказують, що та чи інша пісня написана ченцем ЧСВВ. На основі цих ремарок С. Щеглова у своєму дослідженні про “Богогласник” веде мову про 27 пісень, створених василіянами, 10 з яких написано польською мовою і одна – латинською [5, 277]. Вона ж зауважує, що більшість цих пісень (14) присвячено прославленню ікон Богородиці, шість з них – Почаївської.

Крім того, акровірші пісень “Богогласника” вказують на імена авторів, яких з більшою чи меншою достовірністю можна віднести до ченців Василіянського Чину.

Одним із таких авторів був Дмитро Левковський (1759 – 1821), який вів монаший спосіб життя, багато подорожував, залишив після себе збірку духовних пісень (можливо, не одну⁴) та помер у василіянському монастирі в Дрогобичі.

² Перевиданий під назвою: Пісні до Почаївської Богородиці. Перевидання друку 1773 року. Транскрипція, коментарі і дослідження Юрія Медведика. Львів, 2000.

³ Детальніше про це див.: Медведик Ю. Українські богородичні канти другої половини XVII – XVIII століть // Народна творчість та етнографія. № 4, 1999. С. 71 – 80.

⁴ Про це див.: Возняк М. Матеріали до історії... С. 294

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

“Богогласник” 1790 – 1791 рр. Містить 5 пісень Д. Левковського, надрукованих без нотних текстів, але із вказівками певних “тонів” – відомих мелодій, на які її можна співати [6, 224]. А загалом, як стверджує Ю. Медведик на основі вивчення рукописних пам’яток, можна говорити про 12 пісень, створених Д. Левковським [6, 225]. Вони написані у честь святих та на свято Покрови Діви Марії.

Пісню № 177 із “Богогласника”, присвячену Миколаю Чудотворцю, написав Маркевич. Каталоги василіян того часу містять прізвища двох Маркевичів: Антима і Никодима, та В. Щурат схиляється у визначенні авторства на користь Антима, посилаючись на погано збережений акровірш [7; 19, 22].

Пісня № 68 на Преображення Господнє написана Шубовичем. Про Адріана Шубовича як монаха, що вступив до Ордену в Почаєві 1762 року, є відомості в Овруцькому каталозі [5; 270]. Адріан (без уточнення прізвища) є автором пісні № 220. Ю. Медведик вважає її плодом творчості А. Шубовича, а також згадує про пісню ченця Григорія Івашка, вміщену в “Богогласнику” під № 182 [1; 17 – 25].

Onufry Zakonnik Bazylian є автором пісні № 196 до святого Онуфрія Пустельника.

Створенням українських духовних пісень займався і василіянин Юліян Добриловський, автор славнозвісних “Наук прохіяльних”. Цьому монахові ряд дослідників приписували редакторську працю над “Богогласником”, з чим не погоджувалися М. Возняк [8; 4], Ю. Медведик [9; 13] та ін. Якщо участь Ю. Добриловського у редагуванні “Богогласника” залишається гіпотетичною, то, принаймні, про рукопис церковно-народних пісень Ю. Добриловського є згадка у василіянській періодиці [10; 249]. Цьому ж автору належить і відома в народі пісня “Дай же, Боже, добрий час” [11; 153].

Василіянин Тимотей Щуровський писав пісні українською та польською мовами, саме він є автором катехизмової пісні “Тройца Бог Отець”, яка існує в польському та українському варіантах [3; 361 – 362].

Слід нагадати, що ряд пісень в акровіршах містять тільки ім’я автора. Це ускладнює можливість точного визначення авторства, але дає змогу припустити, що серед авторів таких пісень були й василіяни. Цієї думки дотримувався і В. Щурат [7; 14].

Згадані автори творили свої пісні переважно у XVIII ст., тільки Д. Левковський дожив до перших десятиліть XIX ст.

Після зміни геополітичних обставин, пов’язаних із переділами Польщі наприкінці XVIII ст., значно звужується територія впливу Греко-католицької церкви, занепадає і монаше життя її єдиного на той час Василіянського Чину, свого роду стержня духовного життя. Важке національно-культурне та соціальне становище галицьких українців, несприятлива політика австрійського уряду щодо монастирів, внутрішні проблеми Чину призвели до обмеження, а то й припинення діяльності василіян у багатьох сферах українського культурного життя, зокрема і в піснетворенні. Лише наприкінці XIX – на початку XX ст. василіянська гілка українського духовного післярства відроджується, уже в новій якості. Цьому знову ж, як і в минулу епоху, сприяє видавнича потуга василіян, пов’язана з поновленням друкарської справи, тепер вже на базі відкритої 1895 року друкарні при Жовківському монастирі.

Випуск із 1897 року щомісячника “Місіонар” дало змогу друкувати духовні вірші, а згодом, від часу появи в друкарні нотних черенків, і духовні пісні. Жовківське видавництво відновило й друк духовнопісенників, причому, і періодичні видання, і спеціальні пісенні збірки були зорієнтовані головню на новий духовнопісенний матеріал, що засвідчувало появу нового явища в царині духовної музики, яким стала написана народною мовою галичан василіянська пісня кінця XIX – першої половини XX ст. (нововасиліянська пісня).

Провідними нововасиліянськими авторами, зачинателями нової василіянської духовнопісенної творчості стали отці Володимир Стех та Мелетій Лончина. Ці священники були випускниками Добромільського новіціату, на базі якого проводилася Реформа василіян⁵, що стала поштовх до оновлення Василіянського Чину, у т.ч. і його піснетворчої та видавничої діяльності. Відгукнувшись на заклики західноукраїнської інтелігенції в пресі про потребу створення нових духовних пісень, написаних зрозумілою для народу мовою, та орієнтуючись на перші вдалі зразки таких пісень, створених отцями Віктором Матюком та Остапом Нижанківським⁶, василіяни В. Стех та М. Лончина залишили після себе цілий корпус пісень (понад 130), які стали основою василіянських духовнопісенних збірок першої половини XX століття, а також спонукали до

⁵ Про це див.: Матійчин І. Добромільська реформа василіян 1882 року та її вплив на розвиток української духовної пісні // Бойківщина. Науковий збірник. Том 3. Дрогобич 2007. С. 450–453.

⁶ Надрукованих у “Книжечці місійній” та “Збірниках церковно-народних пісень”.

ВАСИЛІЯНИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДУХОВНОГО ПІСНЯРСТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

творчості інших авторів. Пісні В. Стеха друкувалися навіть окремими збірками. Популяризації пісень В. Стеха та М. Лончини сприяли їх публікації у василіянській періодиці та збірках церковних пісень. Нововасиліянські пісні В. Стеха та М. Лончини, як пише о. М. Ваврик, “згодом перейшли у посідання народу та започаткували нашу новітню церковно-народну пісневотворчість” [12; 52]. Найбільш знайомими на сьогодні є страсні та марійські пісні В. Стеха (“Під хрест Твій стаю”, “Чоловіче добрий”, “Хрест на плечі накладають”, “Просимо Тя, Діво”, “Пренепорочна Діво Маріє”), пісні до святих М. Лончини (“Веселися, Захаріє”, “Святий, Великий Володимире”, “Святителю Николає”). У творчості згаданих авторів відображена й давня іконославильна традиція піснетворення, причіниками якої були й василіяни – автори пісень “Богогласника”.

На початку XX століття у справу духовного піснетворення народною мовою включається все більше авторів як із церковного середовища (у тому числі й отців-василіян), так і з-поза нього. Цей процес мав багато спільного з давнім періодом духовного піснетворення, в якому брали участь представники різних прошарків суспільства, але визначальну роль у популяризації створених пісень як і тоді, так і в новий період, відіграли василіяни.

На жаль, не всі новостворені пісні пішли у світ із зазначенням авторства, частина з них дає поняття тільки про ініціали піснярів, або й узагалі не містить ніяких посилань. Ці елементи анонімності також є відгомонам попереднього етапу розвитку української духовної пісні. І все ж авторів більшості духовних пісень, створених наприкінці XIX – на початку XX ст., можна визначити, аналізуючи різні друквані джерела. Часто є дані тільки про автора слів чи музики, хоча нерідкими є випадки, коли і поетичний, і музичний матеріал є плодом витвору однієї особи.

Серед когорти піснярів, які активно включилися у творчу діяльність на початку XX століття, знаходимо прізвища таких василіян – авторів віршованих текстів: Андрія Труха (“Ген на небі зірка”, “Станьмо згідно”, “Перед Тобою, Царю всього світу”, “Боже, послухай благання”, “Пісню слави заспіваймо”, “Нехай лунає могуча пісня”), І. Недільського (“Прийми, владико”, “Вислухай, Боже могучий”, “Хвала Тобі, Василю”), отця Й.К. (“Святий Йосафате”), Маркіяна Когута, який писав під псевдонімом Зор’ян (“З-понад Тибру”, “О честь Тобі”, “Діти Христові”, “О Пречиста, благодати повна”). Серед авторів мелодичного матеріалу василіянами були А. Борса (“Наш Ісусе

любий”, “Кайдани й пута”, “Хорми ангелів”, “Богородице Діво”), М. Борса (“О честь Тобі”, “Святий Йосафате”, “У Вифлеємі в малій містині”), Мирон Федорів (“Прийми, владико”, “Щоб настав мир”, “Вислухай, Боже могучий”, “Хвала Тобі, Василю”, “О свята Макрина” та ін.), І. Гриневич (“Нехай лунає могуча пісня”, “Христос воскрес! Сіяє ясне сонце”, можливо, позначені криптонімом І.Г. пісні “Прилетіли ангелята”, “Ти добрая, Маріє”, “Десь весело дзвони дзвонять” та ін.), В. Стрільбицький (“Перед Тобою, Царю всього світу”). Ректор українського колеґіуму в Римі, василіянин Діонізій Головецький був автором слів і музики відомого гимну марійських дружин “Ген до неба”.

Духовні пісні кінця XIX – першої половини XX ст. сприймалися як твори одного стилю, а через визначальну роль у їх поширенні василіян, незалежно від того, були їх автори василіянами, чи ні, почали називатися василіянськими чи нововасиліянськими (враховуючи давній етап духовного піснетворення).

На жаль, наприкінці першої половини XX ст. Греко-католицька церква була змушена піти у підпілля. Розвиток духовної музики, у т. ч. і духовної пісні в Україні стає неможливим аж до кінця XX ст., коли розпочинається ще один період духовного піснярства, одним із проявів якого залишається василіянська пісня.

Висновки. Отже, василіянська духовнопісенна творчість займала значне місце в історії українського духовного піснетворення. Визначальною була роль василіян у друкуванні та поширенні пісень духовного змісту, що сприяло популяризації духовнопісенного матеріалу, незалежно від приналежності автора до чернечого ордену, його духовного сану чи конфесійності. Заснувавши потужні, як на свій час, видавничі центри при монастирях у Почасві (давній період), а пізніше у Жовкві (нововасиліянський період), василіяни стали основними видавцями духовнопісенних збірок, зібравши і відредагувавши значну кількість тогочасного пісенного матеріалу, у тому числі створеного самими василіянами.

У творчості монахів ЧСВВ давнього періоду проглядається перевага іконославильних пісень, властивих і творчому доробку нововасиліянських авторів. Важливе місце у пісенній спадщині василіян обох періодів займають пісні до Святих. Близькою є структурна організація василіянських пісенних збірок. Ці та інші спільні риси духовного піснярства василіян різних поколінь свідчать про єдність цілей та неперервність традицій, а також про прикладне значення їх творчості.

